

**IX MIĘDZYNARODOWA INTERDYSCYPLINARNA SESJA
STUDENTÓW ARCHEOLOGII „OBLICZA ŚMIERCI.
PERSPEKTYWY BADAWCZE” – PUSZCZYKOWO,
3–5 GRUDNIA 2007 R.**

W dniach 3–5 grudnia 2007 r. odbyła się dziewiąta już z kolei międzynarodowa interdyscyplinarna sesja studentów archeologii. Miejszem spotkania było Puszczykowo. Jego główny temat stanowiły rozważania dotyczące kulturowych wymiarów zjawiska śmierci – jego funkcjonowania w przeszłości, jak i teraźniejszości. Zagadnienie to jest do pewnego stopnia swoistym tabu we współczesnej kulturze, ale dotyczy każdego z nas. Fenomen śmierci był przez wieki przedmiotem rozważań filozoficznych i religijnych. Świadomość końca tworzyła osobowości, przekonania i postawy względem rzeczy ostatecznych, wpływała na kształt kultury i wyznaczone przez nią cele. Czy możemy zatem mówić o pewnym spektrum zachowań związanych z umieraniem, „łączących” przeszłość z teraźniejszością? Podczas sesji staraliśmy się odpowiedzieć również na pytanie: czy nauka w ogóle jest w stanie badać tak specyficzne zjawisko, jakim jest śmierć? Była to zarazem reakcja na różne trendy pojawiające się w nowoczesnej humanistyce. Śmierć ma często skrajnie różną wartość i odbiór, nie należy zamykać jej w schemacie standardowego postępowania badawczego. Ideą spotkania było wieloaspektowe spojrzenie na ten problem, wykraczające poza archeologiczną analizę materiału grobowego. W szczególny sposób służył temu celowi interdyscyplinarny charakter konferencji. Zwrócono zatem uwagę nie tylko na elementy materialne znajdujące przy zmarłym, ale również na szerszy kontekst odnoszący się do rytuałów i obrzędów oraz sfery społecznej i etycznej.

Wybór takiej tematyki wywołał ogromne zainteresowanie. Studenci archeologii, kulturoznawstwa, psychologii, etnologii i antropologii kulturowej, filozofii, teologii, filologii klasycznej i historii z różnych ośrodków uniwersyteckich zgłosili na konferencję 30 referatów. Przedstawione one zostały w ramach trzech sesji tematycznych: „Obrzędy i rytuały dotyczące śmierci jako komunikat społeczny”, „Materialne i ikonograficzne pozostałości po zjawisku śmierci” oraz „Etyka i śmierć”. Oprócz tego uczestnicy konferencji wzięli udział w serii trzech warsztatów symultanicznych: „Rytuał pogrzebowy na przełomie wieków”, „Dary grobowe – funkcja, przeznaczenie, rodzaj”, „Żyjący o zmarłych. Śmierć oczami etnologa” oraz w warsztatach wprowadzających „Portret pośmiertny”.

Podczas pierwszej sesji „Obrzędy i rytuały dotyczące śmierci jako komunikat społeczny” zostało zaprezentowanych 10 referatów. Śmierć ujmowano w dużej mierze

w sensie metaforycznym. Referenci skupili się nie tylko na samej osobie umierającego, ale nade wszystko na pozostających przy życiu świadkach tego zjawiska. W wystąpieniach poruszano problematykę ludzkiego ciała i roli rytuałów przejścia w procesie tzw. śmierci symbolicznej, umożliwiającej zmianę dawnej tożsamości. W rozważaniach odnoszono się nie tylko do wybranych rytuałów, ale także współczesnej sztuki *body art*. Zwrócono uwagę również na dzieła filmowe (serial *Babylon 5*), ukazując sposób, w jaki tam prezentowana jest śmierć. Zastanawiano się nad znaczeniem śmierci Jana Pawła II dla jego rodaków oraz funkcją, jaką mogła spełniać ogólnonarodowa żałoba. Autorka tego wystąpienia prezentowała i analizowała fenomen „wysp kultu” powstających na ulicach Warszawy po śmierci papieża w kwietniu 2005 r. Nie zabrakło też dyskusji nad tematami budzącymi spore emocje wśród całego społeczeństwa. Jednym z nich była rola kary śmierci w procesie funkcjonowania państwa. Analizowano literaturę, jak i muzykę klasyczną, eksponując występujące tam motywy śmierci, zwracając uwagę na uczucia artystów, którzy jako ludzie nadzwyczaj wrażliwi potrafią w sposób jakże prosty, a zarazem trafny wnikać w naturę tego zjawiska. W końcu poruszone zostały zagadnienia związane z początkami intencjonalnego chowania zmarłych, bóstwami „śmierci” na Bliskim Wschodzie czy sposobu, w jaki patrzyli na proces umierania Spartanie.

W czasie drugiej sesji „Materialne i ikonograficzne pozostałości po zjawisku śmierci” referenci podjęli tematykę możliwości patrzenia na śmierć poprzez pryzmat odnajdowanych przez archeologów „rzeczy”. Temu zagadnieniu poświęconych zostało 11 wystąpień. Z dużym zainteresowaniem spotkała się problematyka (a zarazem możliwość) interpretacji urn twarzowych pochodzących z kultury pomorskiej. Dyskusji podlegały nie tylko przedstawienia widniejące na tych naczyniach i ich korelacja z wynikami badań antropologicznych zawartości urn, ale również rola samych popielnic jako ciała. W czasie sesji swoje wystąpienia mieli również przedstawiciele antropologii kulturowej. W jednym z referatów zwrócili oni uwagę na wykorzystywanie destrukcji miejsc kultu (również grobowego) w taktyce wojennej. Tak było w sudańskiej prowincji Bahr el-Ghazal, gdzie w czasie rebelii lokalnej ludności w 1927 r. przeciwko władzom kolonialnym zniszczony został ich ośrodek kultu nazywany przez Anglików „Piramida Dengkur”. Wystąpienie to było również zaproszeniem do współpracy w ramach interdyscyplinarnego projektu mającego na celu odkrycie zagadki „Piramidy Dengkur”. Analizie podlegał też obrządek pogrzebowy w starożytnym Rzymie (katakumbowe grobowce pierwszych chrześcijan) czy śmierć przez ukrzyżowanie (zastosowana po klęsce powstania Spartakusa), pojmowana nie tylko jako kara za przestępstwa, ale również jako przekaz kulturowy służący rozpowszechnianiu przez władzę szerszych i głębszych idei dotyczących społeczeństwa. Ukazano również szczególny rodzaj śmierci – śmierci poniesionej na morzu, a rozpatrywanej na tle rozwoju piractwa. Poruszono także zagadnienia związane z rolą elementów materialnych towarzyszących zmarłym w XXI w. czy możliwości wykorzystania w archeologii najnowszej technologii w dokumentacji i interpretacji sfery funeralnej.

Trzecia sesja zatytułowana „Etyka i śmierć” była swoistego rodzaju refleksją nad możliwościami i ograniczeniami badań ludzkich zwłok. Próbą odnalezienia granicy pomiędzy potrzebami nauki a indywidualnym prawem do dysponowania jednostki własnym lub cudzym ciałem. W referatach zostały przedstawione różne postawy społeczne, filozoficzne, naukowe i religijne względem szczątków ludzkich oraz dylematy moralne, jakie się z tym wiążą. Zastanawiano się nad relacjami ciało a osobowość, szkielet a przedmiot archeologiczny (czy wciąż człowiek)?

Po raz pierwszy w historii naszych konferencji referaty wygłaszane były w dwóch trwających równolegle sesjach. Wystąpienia prezentowano zarówno w języku polskim, jak i angielskim. Dzięki wykorzystaniu Internetu możliwe było przeprowadzenie prelekcji przez osoby znajdujące się poza granicami kraju. Konferencja skupiła studentów z wszystkich ważniejszych ośrodków uniwersyteckich w kraju, a wzięło w niej udział 98 osób. Szczególnie emocje wywołały dyskusje nad problematyką etyczną związaną z traktowaniem szczątków ludzkich, jak i inspirowane myślą postmodernistyczną podejście do materialnych pozostałości z przeszłości.

Tradycyjnie już ważnym elementem naszych sesji są warsztaty symultaniczne mające na celu ułatwienie wymiany myśli między uczestnikami sesji, sprowokowanie do dyskusji, stworzenie twórczej płaszczyzny pozwalającej spojrzeć na przeszłość w nowy sposób, czy wreszcie integrację studentów. Tegoroczne warsztaty wprowadzające (w których oprócz studentów brali udział również zaproszeni goście) „Portret pośmiertny” miały za zadanie sprowokować do dyskursu o wizerunku zmarłego i przeszłej społeczności, jaki tworzy badacz na podstawie pochówku i odpowiedzieć na pytanie: kogo i co bada archeolog odkrywający i interpretujący zwyczaje pogrzebowe? Uczestnicy konferencji biorący udział w zajęciach dotyczących „Rytułu pogrzebowego na przełomie wieków” zastanawiali się, jak zmieniał się obrządek pogrzebowy w czasie i przestrzeni. Warsztaty miały na celu przybliżyć rytuały pogrzebowe z trzech różnych epok, u trzech różnych społeczności. Na podstawie tego pokazano różnice w ich przeprowadzaniu, w bogactwie obrzędu, wierzeniach i wyobrażeniach z nimi związanymi, co stało się również podstawą rozważań o możliwościach interpretacyjnych archeologa, etnologa czy socjologa dysponującego niepełnymi danymi.

Druga część warsztatów („Dary grobowe – funkcja, przeznaczenie, rodzaj”) była próbą odpowiedzi na pytania. Co może być darem? Gdzie i w jaki sposób go składano? Dla kogo go składano? Ważną płaszczyzną rozważań stała się relacja dar grobowy – zmarły, na ile to pierwsze odzwierciedla tak często stosowane w archeologii stwierdzenie „pozycja społeczna zmarłego”, a zatem w jaki sposób dary grobowe kształtują nasze wyobrażenie o osobie pochowanej w danym grobie. Trzecia część warsztatów („Żyjący o zmarłych. Śmierć oczami etnologa”) prowadzona przez studentki z Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM poświęcone były wpływowi śmierci na członków społeczności, w której żył zmarły. Analizie podlegały różnorakie zachowania pojawiające się w czasie obcowania żywych ze zwłokami, sposoby radzenia sobie z nieczystym ciałem, łączenia odrazy wynikającej z jego rozkładu z wiarą w życie wieczne.

Tradycyjnie podczas konferencji odbyła się dyskusja panelowa pomiędzy zaproszonymi na sesję gośćmi, którymi byli ks. prof. dr hab. Paweł Bortkiewicz – Dziekan Wydziału Teologicznego UAM, prof. dr hab. Janusz Piontek – dyrektor Instytutu Antropologii UAM oraz prof. dr hab. Włodzimierz Rączkowski z Instytutu Prahistorii UAM. Dyskusja ta była nie tylko zwieńczeniem trzydniowych obrad, ale również próbą ukazania złożonych relacji pomiędzy kwestiami związanymi ze śmiercią w sensie biologicznym i kulturowym. Przeprowadzony dyskurs był inspiracją do rozmowy o kwestiach dotyczących końca ludzkiej egzystencji nie poruszanych w czasie referatów czy warsztatów.

Tegoroczne spotkanie odbyło się pod patronatem honorowym Jego Magnificencji prof. dr. hab. Stanisława Lorenca – Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Marszałka Województwa Wielkopolskiego Marka Woźniaka, Wojewody Wielkopolskiego Tadeusza Dziuby oraz Prezydenta Miasta Poznania Ryszarda Grobelnego. Sesję otworzyła Dziekan Wydziału Historycznego UAM prof. dr hab. Danuta Minta-Tworzowska, referat wprowadzający „Kłopoty ze śmiercią” wygłosiła studentka archeologii Maria Grafowska (IP UAM). Podczas tej sesji oficjalnie zakończono obchody 80-lecia Koła Naukowego Studentów Archeologii UAM. Konferencja mogła być zrealizowana dzięki finansowemu wsparciu Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Dziekana Wydziału Historycznego UAM, Dyrekcji Instytutu Prahistorii UAM, Fundacji UAM oraz wielkiemu zaangażowaniu studentów związanych z KNSA.

Tomasz Michalik

Instytut Prahistorii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
ul. Św. Marcin 78, 61-809 Poznań, Poland